

kmdr ppor. dr Grzegorz Goryński

Morski Oddział SG

**ROLA, MIEJSCE I ZADANIA WOJSK OCHRONY POGRANICZA
W STRUKTURZE MINISTERSTWA BEZPIECZEŃSTWA
PUBLICZNEGO (1949-1954) I MINISTERSTWA SPRAW
WEWNĘTRZNYCH (1955-1965), cz. II**

**Przeobrażenia strukturalne brygad WOP w okresie lat 1949-1965.
Ich uwarunkowania i konsekwencje**

Rozkazem MON nr 0205/Org z 4 grudnia 1948 r. marszałek Michał Żymierski sankcjonował przekazanie Wojsk Ochrony Pogranicza do Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego. Ukazał się także w tej sprawie rozkaz organizacyjny nr 0112/Org MBP z 14 grudnia 1948 r., który nakazywał 1 stycznia 1949 r. włączyć do systemu Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego Główny Inspektorat Ochrony Pogranicza wraz ze wszystkimi podległymi jednostkami.¹ Przekazaniem formacji zajęła się powołana w tym celu międzyresortowa komisja, w skład której wchodziłi: ze strony MON – gen. broni Stanisław Popławski, gen. bryg. Piotr Jaroszewicz, płk Józef Turski i płk Roman Garbowski, MBP natomiast reprezentowali: gen. bryg. Mieczysław Mietkowski, płk Minecki, płk Julian Hibner i płk Nikolał Orechwo.²

1 stycznia 1949 r. Wojska Ochrony Pogranicza liczyły: 21814 etatów wojskowych, a służbę wojskową pełniło 21195 żołnierzy. W ich skład oprócz Głównego Inspektoratu OP wchodziło: dwanaście brygad OP, jeden (41) Samodzielny Batalion OP, Centrum Wyszkozenia OP i GPK Okęcie. Do ochrony granicy wykorzystywano 49 batalionów, które dysponowały 246 strażnicami.³ Jak wspomniano – nowa podległość

---

¹ J. Ławski, *Ochrona granic Polski Ludowej 1945-1948*, Warszawa 1974, s. 210; ASG, sygn. 221/2, k.5-6; Rozkaz organizacyjny nr 0112/Org MBP z 14.12.1948.

² ASG, sygn. 222/96, k.662-676; Protokół przekazania WOP MBP przez MON.

³ ASG, sygn. 222/71, l. 48; Zestawienie; ASG, sygn. 222/96, k. 683-687; Zestawienie stanu etatowo-ewidencyjnego WOP.

sprawiła, że omawiana formacja została włączona do ogólnopaństwowego systemu bezpieczeństwa. Zabieg ten wpłynął na jednoczesne określenie wojskom OP szeregu nowych zadań, wynikających ze zmieniającej się sytuacji politycznej, zarówno na arenie międzynarodowej, jak i wewnętrznej. We wcześniejszym podporządkowaniu czynniki te nie wywierały tak istotnego wpływu. Usytuowanie WOP w MBP wymagało przeprowadzenia korekt brygadowych i batalionowych odcinków granicy. Po jej przeprowadzeniu podległe brygadam OP odcinki granicy odpowiadały granicom województw, a samodzielnych batalionów OP powiatów nadgranicznych. Miało to poprawić współdziałanie między wojskami OP, a powiatowymi i wojewódzkimi organami partyjnymi, UB oraz administracji publicznej. Zimnowojenne reakcje polskich władz zapoczątkowane w 1948 r. narzuciły konieczność przeprowadzenia określonych zmian również w strukturze wojsk OP – szczególnie na granicy morskiej i zachodniej. Poprzez zwiększenie etatów jednostek OP zamierzono usprawnić działalność tej formacji. W efekcie zgłoszonych przez Główny Inspektorat OP postulatów powołano we wrześniu 1949 r. specjalne bataliony ochrony portów, zmieniając przy tym system ochrony granicy na ich obszarze i obejmując stałą kontrolą ruch rybacki. Aby nadać ochronie granic większą rangę, podkreślono wojskowy charakter tej formacji i od 1 stycznia 1950 r. powrócono w nazwach jednostek do wcześniejszego określenia: „Wojska Ochrony Pogranicza”. W czerwcu 1950 r. – na podstawie rozkazu organizacyjnego MBP nr 043/Org z 3 czerwca tego roku – powołano: Kurs Oficerów Politycznych, Kurs Oficerów Zwiadu, Szkołę Podoficerską Specjalistów Morskich oraz Szkołę Podoficerską Podkuwaczy, przeformowano stacjonujący w Krośnie nad Wisłokiem 41 Samodzielny Batalion WOP na 1 Brygadę Wojsk Ochrony Pogranicza, a w pozostałych brygadach WOP zmieniono numeracje.⁴ Dużych zmian w

---

⁴ Numeracje były następujące: (nowa)

- 6 BWOP otrzymała numer 8 BWOP,
- 10 BWOP otrzymała numer 9 BWOP,
- 8 BWOP otrzymała numer 12 BWOP,
- 12 BWOP otrzymała numer 15 BWOP,
- 4 BWOP otrzymała numer 16 BWOP,
- 7 BWOP otrzymała numer 19 BWOP,
- 11 BWOP otrzymała numer 22 BWOP,

strukturze organizacyjnej WOP dokonano w następnym roku. Na początku lipca 1951 roku powołany został w Gdańsku podległy bezpośrednio zastępcy dowódcy WOP do spraw morskich, Wydział Remontów, Zaopatrzenia Technicznego i Nadzoru Służby Morskiej WOP. Zwiększono także: liczbę etatów Szkoły Specjalistów Morskich, Wydziału Morskiego Dowództwa WOP, a w nadmorskich brygadach WOP w miejsce dotychczasowych flotylli morskich utworzono Dywizjony Okrętów Pogranicznych. W portach Gdańska, Gdyni i Szczecina powołano bataliony portowe, a pozostałych – Morskie Graniczne Placówki Kontrolne. W listopadzie tego roku zmieniono na odpowiednio wyższy etat Oficerskiej Szkoły WOP oraz przystąpiono do formowania w Lubaczowie Zakładu Tresury Psów Służbowych WOP o stanie osobowym – stałym 68 wojskowych i zmiennym 90 kursantów. Aby nadażyć za rozwojem ruchu granicznego na południowej granicy Polski, we wrześniu 1951 r. uruchomiono nowe, kolejowe Graniczne Placówki Kontrolne w Łupkowie oraz Krościenku.⁵ Zmian etatowych zwiększających liczbę etatów wojskowych dokonywano również w strukturach brygad, tworząc nowe komórki organizacyjne. Tym samym zwiększono etat Wojsk Ochrony Pogranicza i liczbę żołnierzy. 1 stycznia WOP liczył 21814 etatów. Po 23 miesiącach wynosił on 27745 (więcej o 5931 – 21%). Ich liczbę w poszczególnych jednostkach WOP przedstawia tabela nr 1. Kolejne reorganizacje zwiększające liczbę żołnierzy WOP motywowano potrzebą dostosowania etatu do potrzeb służby. Po przeprowadzeniu zmian wynikających z rozkazu 0046/Org Dowódcy WOP ogółem jednostki formacji liczyły 33458 etatów (zob. tabela nr 2) Największy stan Wojsk Ochrony Pogranicza osiągnęły w październiku 1953 r. – 33675 wojskowych (oficerów 4189, podchorążych 890, podoficerów nadterminowych 2321, podoficerów służby za-

-
- 13 BWOP	otrzymała numer	23 BWOP,
- 15 BWOP	otrzymała numer	26 BWOP,
- 19 BWOP	otrzymała numer	3 BWOP,
- 21 BWOP	otrzymała numer	4 BWOP,
- 23 BWOP	otrzymała numer	5 BWOP.

ASG, sygn. 225/1, k. 4-12; Rozkaz organizacyjny MBP nr 043/Org z 3.06.1950 r.

⁵ H. Dominiczak, Powstanie i rozwój organizacyjny Wojsk Ochrony Pogranicza w latach 1945-1983, [w:] *Studia z dziejów organów resortu Spraw Wewnętrznych*, Wyd. ASW, Warszawa 1984, z. 5, s. 47-50.

sadniczej 4352 i szeregowych 21923). 78% (26275) tych wojsk stanowiła służba zasadnicza z poboru, a 19,6% (6610) kadra zawodowa.⁶ Rok później 1 listopada 1954 r. w wyniku zmian etatowych nastąpił ok. 2 % spadek ilościowy WOP. Od tego czasu powolnie, aczkolwiek systematycznie zmniejszano liczebność tych wojsk.

Dalszych istotnych zmian w strukturze organizacyjnej WOP dokonano, podobnie jak w 1951 r., także w 1952 r. Reformowano sztab 1 Brygady WOP, a jej zadania, pododdziały graniczne, siły i środki przekazano sąsiedniej jednostce WOP. Zlikwidowano także istniejące w brygadach plutony jazdy konnej. W Braniewie utworzono natomiast Szkołę Podoficerów Łączności WOP, dotychczasowy Wydział Remontów, Zaopatrzenia Technicznego i Nadzoru Służby Morskiej WOP przeformowano na Bazę Remontów i Technicznego Zaopatrzenia Okrętów i Kutrów WOP.⁷

Dowództwo WOP łączyło przeprowadzane w okresie trzech lat (1949–1952) zmiany organizacyjne i etatowe z procesem dostosowywaniem tej formacji do zadań operacyjnych, wynikających z aktualnej sytuacji społeczno–politycznej w Polsce. Niedobory sprzętowe oraz czystki doświadczonej kadry sprawiły, że poprawę skuteczności działań WOP w strukturach MBP zamierzano osiągać przede wszystkim zwiększaniem stanu osobowego.

Istotne zmiany, jakie przeprowadzono jeszcze w 1952 r., nastąpiły w systemie zaopatrywania jednostek. Dotychczas brygady i bataliony WOP zaopatrywane były przez służbę kwatermistrzowską Wojewódzkich Urzędów Bezpieczeństwa Publicznego. Od 1 lutego tego roku system ten uległ częściowej zmianie. Minister BP rozkazał zlikwidować system bezpośredniego zaopatrywania batalionów WOP przez WUBP. Uznano, że podstawową jednostką gospodarczą, która bezpośrednio zaopatruje się w WUBP jest brygada WOP. Na niej ciążył obowiązek rozdziału otrzy-

---

⁶ ASG, sygn. 239/8, k. 39; Zestawienie stanu etatowego WOP według stanu na 1.12.1951; ASG, sygn. 237/6, k. 46-50; Rozkaz organizacyjny nr 0046/Org z 16.05.1952 r. dowódcy WOP; ASG, sygn. 243/4, k. 4; Pismo nr 005000 z 1.07.1953 r.; ASG, sygn. 243/4, k. 23; Pismo nr 007555 z 15.10.1953.

⁷ ASG, sygn. 237/6, k. 46-50; Rozkaz organizacyjny nr 0046/Org z 16.05.1952 r. dowódcy WOP; H. Dominiczak, *Powstanie i rozwój...*, op.cit., s. 52.

manego zaopatrzenia do podległych jej batalionów. W związku z tym, dowódca WOP rozkazem organizacyjnym nr 09/Org z 24 stycznia 1952 roku wprowadził odpowiednie struktury kwatermistrzowskie we wszystkich (za wyjątkiem 1 Brygady WOP – którą niebawem rozformowano) brygadach WOP. Dalszych zmian w tym pionie dokonano na podstawie wydanego 10 kwietnia 1952 r. rozkazu MBP nr 0024/WW. Na jego podstawie od 1 lipca tego roku jednostki WOP przestały być zaopatrywane przez WUBP. W gestii tego organu pozostawiono jeszcze remonty planowe i budownictwo.⁸ Przeprowadzone w pierwszej połowie 1952 r. zmiany w istniejącym systemie zaopatrzenia (materiałowym i finansowym) jednostek WOP, doprowadziły do powstania w strukturach organizacyjnych WOP własnej niezależnej od WUBP służby kwatermistrzowskiej. Odtąd (od 1 lipca 1952 r.) obowiązek zaopatrywania wszystkich brygad WOP w niezbędne artykuły i sprzęt przejęło Kwatermistrzostwo WOP, a zaopatrzenie finansowe – utworzony w Dowództwie WOP Oddział Finansowy.

Utworzenie w Dowództwie WOP i podległych jednostkach służby kwatermistrzowskiej, którą 1 października 1953 r. przemianowano na „Zarząd Tyłów WOP”⁹, zakończyło okres licznych przekształceń organizacyjnych. Na ogół bez dalszych modyfikacji tak ukształtowana struktura Wojsk Ochrony Pogranicza przetrwała do zmiany dowódcy WOP – płk. Michała Przońskiego, tj. do czerwca 1955 r.

Zmiany etatowe jakie w WOP przeprowadzono od 1949 do 1953 r., przyczyniły się do znacznego – o czym już wcześniej mówiono – zwiększenia liczby żołnierzy tej formacji, a także liczby pododdziałów bezpośrednio ochraniających granicę Polski. W kwietniu 1954 r. do służby na granicy zaangażowane były: 52 bataliony, którym podlegały 284 strażnice; 47 Granicznych Placówek Kontrolnych; 44 Placówki Kontroli Ruchu

---

⁸ ASG, sygn. 239/2, k. 3; Rozkaz organizacyjny MBP nr 019/WW z 17.01.1952 r.; ASG, sygn. 239/2, k. 1; Zarządzenie dowódcy WW nr 05/WW z 19.01.1952 r.; ASG, sygn. 239/1, k. 250; Rozkaz organizacyjny dowódcy WOP nr 063/Org (Pismo nr 03300/Org z 6.06.1952 r.); ASG, sygn. 237/6, k. 36-37; Pismo kwatermistrza WOP ppłk. W. Rutkowskiego nr 06053 z 12.09.1952 r.; H. Dominiczak, *Powstanie i rozwój...*, op.cit., s. 53.

⁹ ASG, sygn. 243/1, k. 209, Zarządzenie organizacyjne nr 032 dowódcy WOP (Pismo nr 03712/Org z 23.09.1953 r.).

Rybackiego oraz 13 Punktów Kontroli Małego Ruchu Granicznego. W zależności od ukształtowania terenu oraz istniejącej sytuacji operacyjnej zróżnicowano długość odcinków granicznych ochraniających przez strażnice WOP. Najkrótszy wyniósł 2270 m a najdłuższy – 34297 m. Zagrożenia, jakie występowały na poszczególnych kierunkach Polski spowodowały, że największe nasycenie służbą (obliczone średnio na 1 km granicy) przypadało na zachodnią rubież i wynosiło 3,5 żołnierza. Na południu i północy było ono podobne – sięgające odpowiednio 2,2 i 2,3. Najniższe nasycenie wynoszące 1,3 żołnierza było na wschodzie Polski. Bezpośrednią ochronę granicy realizowały załogi strażnic. Ruch graniczny w przejściu kontrolowany był przez kontrolerów Granicznych Placówek Kontrolnych. Strażnice WOP i GPK bezpośrednio podlegały dowódcom batalionów. W zależności od sytuacji operacyjnej w skład batalionu wchodziło od 4 do 8 strażnic oraz istniejące na tym odcinku GPK. Dowódca batalionu posiadał odpowiednio zorganizowany aparat dowodzenia i zaopatrywania wojsk składający się z: sztabu, sekcji politycznej, sekcji zwiadu i sekcji tyłów. Bataliony podlegały dowódcom brygad. Brygadzie natomiast podporządkowano od 2 do 5 batalionów liniowych. Ponadto 12 i 16 B WOP podlegały po 2 bataliony portowe. Nadmorskim brygadam (12, 15 i 16) podporządkowano także cztery dywizyjony Okrętów Pogranicza, w tym 12 B WOP – dwa.

Taka struktura Wojsk Ochrony Pogranicza była nieefektywna i według Dowództwa WOP wymagała gruntownych zmian. Opracowane w drugiej połowie 1955 r. projekty reorganizacji tych wojsk zmierzały do:

- Usprawnienia dowodzenia poprzez likwidację pośredniego szczebla – sztabów batalionów, które były organizacyjnie i merytorycznie słabo przygotowane.
- Uzyskania, kosztem pododdziałów obsługi i mniej ważnych stanowisk oficerskich w likwidowanych sztabach, rezerw kadrowych, które zamierzano skierować do wzmocnienia bezpośredniej ochrony granicy oraz uzupełnienia sztabów brygad. Pozostałą część kadry przewidywano zwolnić.
- Uzyskania oszczędności budżetowych, po zwolnieniu i przekazaniu innym instytucjom państwowym budynków zajmowanych przez sztaby batalionów.

W nowym systemie organizacyjnym WOP bez zmian zamierzano pozostawić sprawy dowodzenia i zaopatrywania ze szczebla Dowództwa WOP do brygad. Zmiany obejmować miały całokształt zaopatrywania i kierowania strażnikami oraz GPK przez dowództwa brygad. Powyższą reorganizację Dowództwo WOP planowało zrealizować w czterech etapach:

- a) w pierwszym (od października 1955 do kwietnia 1956 r.) przeprowadzić likwidację sztabów batalionów 15, 19 i 22 B WOP, z jednoczesnym potraktowaniem tego etapu jako doświadczalnego;
- b) w drugim (od kwietnia do czerwca 1956 r.) zlikwidować sztaby batalionów 23 i 26 B WOP oraz sztab 94 batalionu, organizując jednocześnie sztab nowej brygady w Krośnie nad Wisłokiem;
- c) w trzecim (październik i listopad 1956 r.) rozformować sztaby batalionów w 4, 16 i 12 B WOP (z wyjątkiem sztabu batalionu portowego Szczecin), a na ich miejsce powołać sześć sztabów brygad w Szczecinie, Międzyzdrojach, Gdańsku (brygada liniowa), Gdańsku (brygada portowa), Prudniku i Raciborzu;
- d) w czwartym (z uwagi na konieczność przeprowadzenia inwestycji w Żywcu i Nowym Targu, jego realizację zamierzano przeprowadzić w październiku i listopadzie 1957 r.) zlikwidować sztaby 31, 32, 33, 34, 51, 82, 83 i 92 batalionu oraz przeformować dotychczasowy sztab 3 B WOP organizując dwa: w Żywcu i Nowym Targu. W efekcie zaplanowanych zmian istniejący etat WOP (w listopadzie 1955 r. wynosił on 32736 wojskowych i 349 pracowników kontraktowych) zmniejszyłby się o 1072 wojskowych i 208 pracowników cywilnych.¹⁰

Planowane zmiany nie zapewniały głębokich przeobrażeń (wszechstronnych), gdyż były kolejną próbą dostosowywania mało sprawnej struktury Wojsk Ochrony Pogranicza do określonych zadań. Przygotowywana likwidacja sztabów batalionów niewiele zmieniła, ponieważ

---

¹⁰ ASG, sygn. 1280/16, k. 1; Pismo dowódcy WOP nr SZ-003298 z 8.10.1955 r. do wicepremiera Rady Ministrów PRL Franciszka Józwiaka - Witolda; ASG, sygn. 1280/16, k. 2-8; Notatka służbowa w sprawie reorganizacji Wojsk Ochrony Pogranicza (z 7.10.1955 r.); ASG, sygn. 1280/16, k. 378; Notatka służbowa z 23.11.1955 r. dotycząca zagadnień organizacyjnych.

całościowy etat WOP ogólnie zmniejszyłby się zaledwie o 3,2%. Konieczność (oczekiwania społeczne) dyktowała przeprowadzenie wszechstronniejszych reform, polegających na rezygnacji z wielu zbędnych zadań, które znacznie angażowały żołnierzy i nie przynosiły spodziewanych rezultatów. Tego co w porę nie dostrzegli analitycy Dowództwa WOP, bardzo szybko zweryfikowała praktyka codzienna. Październikowe przesilenie 1956 r. zintensyfikowało rozpoczęte tego roku zmiany obowiązującego jeszcze systemu ochrony granic. Dotychczasowe obostrzenia i ograniczenia wprowadzone w latach 1949–1955, polegające na zamknięciu Polaków i izolowaniu ich od świata „kapitalistycznego” musiały ulec zmianie. Społeczeństwo domagało się złagodzenia obowiązujących na pograniczu przepisów i udostępnienia dla wypoczynku plaż oraz gór.

Uzyskane doświadczenia pierwszego etapu reorganizacji, który na podstawie zarządzenia dowódcy Wojsk Wewnętrznych¹¹ realizowano w 15, 19 i 22 B WOP od 1 listopada 1955 r. – według Dowództwa WOP – nie potwierdziły trafności przyjętych założeń operacyjnych i nie pozwalały na przyjęcie pierwotnej koncepcji. Sztaby brygad, którym podlegała znaczna liczba strażnic mających długie do ochrony odcinki granicy, nie były w stanie właściwie śledzić aktualną sytuację operacyjną, a tym samym, należycie kierować służbą tych pododdziałów WOP. Nie miały także wystarczających możliwości szybkiego i skutecznego interweniowania w przypadku nielegalnego przekroczenia granicy – szczególnie w tych strażnicach, które były położone daleko od sztabu brygady. Oficerowie kierunkowi poszczególnych pionów, którzy mieli wspierać działalność załóg strażnic, nie byli w stanie zastąpić oficerów dowództwa batalionu, nie posiadali oni ich uprawnień dowódczych i administracyjnych.

---

¹¹ Dowódca WW gen. Julian Hibner nakazał w okresie 1-15 listopada 1955 r. w 15, 19 i 22 BWOP przeprowadzić likwidację sztabów batalionów, przechodząc do bezpośredniego kierowania służbą, szkoleniem i zaopatrzeniem strażnic przez sztaby tych brygad. W miejsce dotychczasowego etatu, dowódca WOP od 1.11.1955 r. miał wprowadzić w tych jednostkach na okres doświadczalny – aż do odwołania – zatwierdzone przez dowódcę WW etaty ćwiczebne; ASG, sygn. 1280/16, k. 14; Zarządzenie nr 03/WW dowódcy Wojsk Wewnętrznych z 26.10.1955 r.; ASG, sygn. 1280/16, k. 18-20; Rozkaz dowódcy WOP nr 0049 (pismo nr Op-00134 z 27.10.1955 r.) dotyczący przejścia 15, 19 i 22 BWOP na etaty ćwiczebne.

Likwidacja sztabów batalionów, w efekcie – zadaniem kierownictwa WOP – osłabiała nadzór szczególnie nad pododdziałami daleko oddalonymi od sztabów brygad i wpływała ujemnie na stan dyscypliny załóg i porządku wojskowego. Osłabiała ona także kontakty Wojsk Ochrony Pogranicza z terenowymi strukturami partyjnymi, organami władzy i administracji, wpływając negatywnie na współpracę z ludnością pogranicza. Natomiast przejście na bezpośrednie zaopatrywanie pododdziałów przez Wydziały Tyłów brygad uznano za słuszne, w pełni możliwe do realizacji i usprawniające tę działalność. W oparciu o doświadczenia okresu próbnego, kierownictwo WOP proponowało przeprowadzić reorganizację w węższym zakresie niż poprzednio projektowano.¹² Ostatecznie i ten projekt nie zyskał akceptacji. W maju 1956 r. opracowano ko-

---

¹² Jej przeprowadzenie polegać miało na:

- a) rozformowaniu 9 sztabów batalionów (152, 223, 232, 233, 261, 262, 263, 264, 265);
- b) rozformować sekcje tyłów w 24 batalionach (43, 51, 52, 53, 82, 84, 91, 92, 93, 94, 123, 124, 122, batalionie portowym Szczecin, 151, 153, 161, 163, 192, 221, 222, 225);
- c) rozformować GPK: Olszyna, Słubice, Braniewo oraz strażnicę WOP nr 48 w 9 BWOP;
- d) zmniejszyć załogi w GPK: Dziwnów, Kołobrzeg, Ustka, Darłowo;
- e) zmniejszyć stany załóg 6, 7 i 11 strażnicy batalionów portowych Szczecin, Gdynia, Gdańsk;
- f) rozformować sztab 26 BWOP.

Uzyskane rezerwy kadrowe planowano wykorzystać na:

- wzmocnienie sztabów, Wydziałów Politycznych i Zwiadu: 15, 19, 22 i 23 BWOP oraz Wydziałów Tyłów 4, 5, 8, 9, 12, 15, 16, 19, 22 i 23 BWOP,
- sformować sztaby brygad w Sanoku i Przemyślu,
- sformować MGPK Sianki i Łeba w 16 BWOP,
- zorganizować ochronę mostów na zachodniej granicy,
- sformować w Nowym Sączu Centralną Szkołę Podoficerską, kształcącą podoficerów do ochrony południowej granicy,
- wzmocnić załogę GPK Kunowice,
- sformować w Łodzi kompanię szkolną, kształcącą dowódców drużyn (podoficerów) samochodowych dla potrzeb WOP,
- sformować w Warszawie samodzielną kompanię samochodową obsługującą Dowództwo WOP, GPK Okęcie i Samodzielną Kompanię Łączności.

ASG, sygn. 1280/16, k. 211-213; Notatka służbowa dowódcy WOP (płk Jurewicza) nr Op-00346 z 28.03.1956.

lejny, uwzględniający koncepcję odstąpienia od bezpośredniej ochrony granicy z ZSRR. Ochrona granicy wschodniej według nowego projektu opierać się miała na następujących założeniach:

- zorganizowaniu i prowadzeniu skutecznej pracy zwiadowczej i pracy z ludnością cywilną pasa granicznego na ważnych kierunkach operacyjnych,
- nielegalne przekroczenia granicy na kierunku do Polski likwidować działaniem zmotoryzowanych grup manewrowych,
- w wypadku posiadanych konkretnych danych o spodziewanym przekroczeniu granicy z Polski do ZSRR, organizować doraźną ochronę granicy na danym kierunku operacyjnym przy użyciu sił wydzielonych okresowo z odpowiedniej grupy manewrowej,
- ruch osób i środków lokomocji kontrolować w przejściach granicznych Terespol i Medyka.

Do ochrony wschodniej rubieży Polski, liczącej 1244 km (35,3% całej długości granic Polski), planowano zorganizować w miejscach 19, 22 i 23 Brygady WOP cztery grupy manewrowe w Kętrzynie, Białymstoku, Tomaszowie Lubelskim i Przemyśle. Łącznie liczyć miały 1071 żołnierzy oraz w Terespolu i w Medyce utrzymać GPK łącznie liczące 129 żołnierzy. W efekcie planowanych zmian organizacyjnych nastąpiłoby zmniejszenie etatu WOP o 4846 wojskowych (o 15%), wynosiłby on 27583 wojskowych.¹³ Zmiany te zostały ostatecznie przyjęte, a sankcjonowało je zarządzenie organizacyjne nr 013/WW dowódcy Wojsk Wewnętrznych z 16 czerwca 1956 r.¹⁴ Również i w tym przypadku Dowództwo WOP nie miało pełnego rozeznania sytuacji na tym pograniczu. Sytuacja, jaka powstała po wdrożeniu tej radykalnej zmiany – według kierownictwa WOP – pociągnęła za sobą szereg uprzednio nie przewidzianych ujemnych skutków. W świetle tej oceny były one następujące:

- wycofanie WOP z granicy miejscowa ludność przyjęła w znacznej części z niezadowoleniem, a na terenie województw przygranicznych pojawiły się „niezdrowe komentarze i nastroje polityczne”,

---

¹³ ASG, sygn. 1280/18, k. 240-241; Pismo dowódcy WOP nr O-0979 z 19.05.1956 r. do dowódcy WW.

¹⁴ ASG, sygn. 1280/18, k. 333-338; Zarządzenie organizacyjne nr 013/WW dowódcy WW z 16.06.1956.

- brak żołnierzy WOP i jakiegokolwiek nadzoru spowodował radykalny zanik przestrzegania przepisów granicznych (zaczęto naruszać linię graniczną, kosić siano i kraść drewno po stronie sąsiedniej), ZSRR domagało się ukrócenia tego procesu po polskiej stronie,
- utrudnione zostało współdziałanie z organami bezpieczeństwa w terenie, a kontakt z ludnością pogranicza został przerwany,
- istniało poważne zagrożenie naruszania słupów granicznych i profanowania gość państwowych.

Te negatywne – według kierownictwa WOP – następstwa wprowadzania nowej koncepcji ochrony granicy z ZSRR należało uwzględnić w czasie wdrażania nowych rozwiązań organizacyjnych na tym pograniczu i jednocześnie natychmiast skorygować pewne jego elementy. Wystąpiono do dowódcy Wojsk Wewnętrznych z wnioskiem o sformowanie na polsko–radzieckiej granicy 22 placówek WOP (o łącznym stanie osobowym 98 – oficerów, podoficerów i żołnierzy służby zasadniczej wyposażonych w 24 motocykle polskiej produkcji, typu WFM i 92 rowery). Załogi tych placówek miały:

- prowadzić działalność kontrwywiadowczą oraz pracę z osobami „zaufanymi” i ludnością w strefie nadgranicznej,
- utrzymywać łączność z organami ochrony granic ZSRR,
- aktywnie oddziaływać na ludność, aby przestrzegała przepisy obowiązujące w strefie nadgranicznej,
- utrzymywać ścisłą łączność z komitetami partyjnymi, radami narodowymi oraz organami bezpieczeństwa i MO w strefie nadgranicznej.¹⁵

Podjęmowane przez Dowództwo WOP w latach 1955–1956 próby zmian organizacyjnych nie zyskały pełnej akceptacji Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Resort ten realizując postanowienia Rady Ministrów o zmniejszaniu Sił Zbrojnych dążył do znaczniejszych redukcji etatowych, a w efekcie ostatecznym do osiągnięcia dużych oszczędności. Dlatego też zgłaszano i rozpatrywano różne projekty, m.in. zgłoszoną przez MSW w lutym 1956 r. propozycję połączenia KBW i WOP w jedną formację. Ostatecznie zdecydowano się na rozstrzygnięcie nakazujące

---

¹⁵ ASG, sygn. 1280/18, k. 262-263; Notatka służbowa dowódcy WOP nr O-00758 z 5.07.1956 r. do dowódcy WW.

zmniejszyć etat WOP o 5000 wojskowych¹⁶, co było słuszne. W tym czasie nie było uzasadnionej potrzeby utrzymywania tak liczebnej formacji. Jednak sposób przeprowadzenia tej operacji, polegający na całkowitym odstąpieniu od bezpośredniej ochrony wschodniej granicy Polski, był działaniem błędnym, sprzecznym z polską racją stanu. Likwidacja na tym odcinku strażnic, sztabów batalionów i brygad oraz zorganizowanie w ich miejsce: 4 Samodzielnych Grup Manewrowych;¹⁷ 4 Samodzielnych Oddziałów Zwiadowczych¹⁸ oraz 22 Placówek Zwiadu¹⁹ nie gwarantowało skutecznych działań. Trzeba było szybko przeprowadzić kolejne zmiany.

W maju 1957 r. przeprowadzono reorganizację „wschodnich” jednostek WOP. Szefowie Samodzielnych Oddziałów Zwiadu do 20 maja zorganizować mieli oddziały WOP, wykorzystując żołnierzy i pracowni-

---

¹⁶ ASG, sygn. 1280/18, k. 262-263; Notatka służbowa dowódcy WOP nr O-00758 z 5.07.1956 r. do dowódcy WW.

¹⁷ Samodzielne Grupy Manewrowe powołano w:

- a) Kętrzynie, liczącą 151 wojskowych i wyposażoną w 10 radiostacji KF, 3 samochody osobowe, 4 samochody ciężarowo-terenowe oraz 5 motocykli;
- b) Białymstoku, Chełmie Lubelskim i Przemyśle – każda o stanie 311 wojskowych, wyposażoną w 16 radiostacji KF, 3 samochody osobowo-terenowe, 7 samochodów ciężarowo-terenowych i 5 motocykli.

Grupy manewrowe miały prowadzić: działania pościgowe w wypadku nielegalnego przekroczenia granicy do Polski oraz doraźnie organizowaną ochronę określonych odcinków granicy, na których spodziewane było jej naruszenie; ASG, sygn. 1284/150, k. 397-407; Ogólne informacje o systemie ochrony granicy wschodniej (bez numeracji).

¹⁸ Samodzielne Oddziały Zwiadowcze – każdy o składzie 9 wojskowych rozmieszczono w Kętrzynie, Białymstoku, Chełmie Lubelskim i Przemyśle. Ich zadaniem było kierowanie całokształtem pracy placówek zwiadowczych i organizowanie pracy kontrwywiadowczej w głębi pasa granicznego oraz utrzymywanie współdziałania z organami współpracującymi w strefie i pasie granicznym; ASG, sygn. 1284/150, k. 397-407; Ogólne informacje o systemie ochrony granicy wschodniej (bez numeracji).

¹⁹ Ochronę granicy prowadziły 22 Placówki (zwiadowcze) WOP – 20 liczyło po 4 oficerów, a 2 po 6 oficerów. Rozmieszczono je w miejscowościach: Gronowo, Szczurkowo, Ołownik, Gołdap, Rutka, Hołny Wolnera, Kuźnica, Jaryłówka, Białowieża, Czeremcha, Terespol, Włodawa, Dorohusk, Strzyżów, Dołhobyczków, Hrebenne, Sołotwina, Karczowa, Medyka, Hermanowice, Krościenko i Szewczenkowo; ASG, sygn. 1284/150, k. 408-412; Tezy do przeprowadzenia rozmów z delegacją Pogranicznych Wojsk ZSRR (bez numeracji).

ków cywilnych: Samodzielnych Oddziałów Zwiadu, Samodzielnych Grup Manewrowych oraz Placówek WOP. 19 Oddział WOP mieścił się w Kętrzynie, 22 Oddział WOP – w Białymstoku, 23 Oddział WOP – w Chełmie Lubelskim, a 26 Oddział WOP – w Przemyślu.²⁰

Powstanie Oddziałów WOP na wschodniej rubieży Polski nie miało otworzyć istniejących tu do 1956 r. jednostek, a tylko zorganizować sprawny system kierowania konieczny do działań granicznych na tym kierunku.

Zmiany organizacyjne przeprowadzono również w innych brygadach. W lutym 1957 r. podjęto decyzję o połączeniu 3 Brygady WOP ze sztabem w Krakowie i 26 Brygady WOP z Nowego Sącza w jedną 3 Brygadę WOP, której sztab usytuowano w Nowym Sączu. Reorganizację, która oprócz połączenia obu brygad objęła także rozformowanie sztabów batalionów, zakończono 30 sierpnia 1957 r.²¹ Także na zachodzie Polski w drugiej połowie lat pięćdziesiątych zaczęto wprowadzać zmiany, angażując do ochrony granicy środki techniczne w postaci systemu podczerwieni. Pozwoliło to na likwidację części strażnic.²²

Następnego 1958 roku kontynuowano rozpoczęty w 1956 r. proces zmian. Jednostkom WOP (brygadam i oddziałom) nadano nazwy regionalne.²³ Wdrożono też plan utechniczania Wojsk Ochrony Pogranicza oraz przeobrażanie systemu działań tej formacji. Główny ciężar zabezpieczenia granicy – według nowych ustaleń – opierać się miał na pośrednich metodach działań tj. aktywnej pracy operacyjno-rozpoznawczej,

---

²⁰ ASG, sygn. 1280/77, k. 554-555; Rozkaz nr 039 Org-mob. Dowódcy WOP z 30.04.1957.

²¹ ASG, sygn. 1280/77, k. 550; Rozkaz dowódcy WOP nr 07/Org-mob. z 5.03.1957 r.

²² H. Dominiczak, *Zarys historii Wojsk Ochrony Pogranicza 1945-1985*, Warszawa 1985, s. 77-78.

²³ Nazwy regionalne brygady i oddziały WOP otrzymały w 1958 r., a nie jak podaje Henryk Dominiczak w 1957 r. Na podstawie zarządzenia nr 075/58 MSW z 22.04.1958 „w celu ściślejszego powiązania jednostek Wojsk Ochrony Pogranicza z terenem, w którym wykonują one zadania ochrony granicy” nadano następujące nazwy: 3 Karpacka B WOP; 4 Górnśląska B WOP; 5 Sudecka B WOP; 8 Łużycka B WOP; 9 Lubuska B WOP; 12 Pomorska B WOP; 5 Bałtycka B WOP; 16 Kaszubska B WOP; 19 Kętrzyński O WOP; 22 Białostocki O WOP; 23 Chełmski O WOP; 26 Przemyski O WOP; ASG, sygn. 1717/44. k. 136; Zarządzenie nr 075/58 ministra Spraw Wewnętrznych z 22.04.1958.

realizowanej na obszarze całego pasa granicznego. Dotychczasowe bezpośrednie działania, prowadzone przez załogi strażnic na linii granicznej lub w jej pobliżu ograniczono, stosując je przede wszystkim podczas działań patrolowo-pościgowych i kontrolnych.²⁴

Proces odchodzenia od bezpośrednich – statycznych i angażujących znaczne siły WOP – metod ochrony granic, wymagał pozyskania ludności pogranicza do współpracy oraz organizowania pododdziałów odwodowych, wyposażonych w odpowiedni sprzęt łączności i transportu. Na odcinku morskiej granicy ciężar jej ochrony przenoszono systematycznie z lądu na morze, wykorzystując do tego wszelkie możliwe rozwiązania techniczne. Zmiany organizacyjne, jakie opracowano i wdrażano w latach 1958–1963, były bardzo duże. Polegały one na:

- rozbudowie istniejącego już na wybrzeżu systemu obserwacji i zorganizowaniu nowego – radiolokacyjnego wykrywania i śledzenia jednostek pływających,
- stopniowym wprowadzaniu do służby na morzu nowoczesnych, nowych okrętów patrolowych, w celu dozoru zagrożonych kierunków od strony morza,
- zorganizowaniu i wprowadzeniu do służby lotnictwa rozpoznawczego WOP.²⁵

Realizacja, zatwierdzonego przez ministra Spraw Wewnętrznych perspektywicznego planu zmian organizacyjnych WOP w latach 1959–1963, przyczyniła się do powstania opartego na obserwacji wzrokowo-technicznej, okrętach patrolowych i lotnictwie nowoczesnego systemu ochrony granicy na Bałtyku. W tym czasie (1958–1961) zmienił się rozkład sił na poszczególnych rubieżach Polski. Prawie o 5% zwiększono siły pododdziałów granicznych i odwodowych na zachodniej granicy – z 36,76% w 1958 r. do 41,68% w 1961. Na pozostałych liczebność tych pododdziałów zmniejszono o 2,82% na morskiej rubieży (z 16,4% do 13,58%); 1,51% na południowej granicy (z 39,3% do 37,79%) i 0,59% na wschodzie (7,54% do 6,95%). Największy wzrost liczebny odnotowa-

---

²⁴ H. Dominiczak, *Zarys...*, op.cit., s. 112.

²⁵ ASG, sygn. 1407/6, k. 515-525; Notatka służbowa nr 0282 z 24.01.1962 r. dla dowódcy WOP; ASG, sygn. 1611/72, k. 1-13; Perspektywiczny plan kierunku i zakresu zmian organizacyjnych w WOP w latach 1959-1963.

ła służba morską 16,85% i organizowana w latach 1958–1960 Samodzielna Eskadra Lotnictwa Rozpoznawczego WOP. Do służby granicznej przyjęto w tym okresie 17 nowych okrętów i kutrów, a 3 wycofano z eksploatacji.²⁶

Usprawnianie systemu ochrony granicy osiągnęto także dokonując zmian kadrowych w pododdziałach granicznych. Zwiększono załogi tych strażnic, na odcinku których istniało duże zagrożenie przestępczością graniczną. Organizowano też nowe strażnice, a na mało aktywnych odcinkach przekształcano je w placówki kadrowe. Do służby granicznej kierowano również żołnierzy organizowanej w WOP służby niemundurowej. Korzystając z walorów transportu samochodowego oraz łączności przewodowej i bezprzewodowej działaniom nadawano zdecydowanie manewrowy charakter. Przez znaczne rozproszenie sił w terenie osiągnęto większą ich dynamikę.

W 1964 r. zakończono reorganizację ochrony granicy morskiej w myśl opracowanej i zatwierdzonej przez kierownictwo MSW koncepcji. Sieć punktów dozoru radiolokacyjnego rozmieszczona na całym wybrzeżu powiązana ze służbą okrętów na morzu i samolotów rozpoznawczych stworzyła jednolity, nowoczesny system ochrony granicy. Usprawniono także służbę w portach.

Taka organizacja Wojsk Ochrony Pogranicza pochłaniała znaczne środki finansowe z budżetu państwa. Na utrzymanie tej formacji w latach 1961–1965 przeznaczono 3 440 623 000 zł. Najwięcej pieniędzy 2 291 893 000 (66,6%) pochłaniały wydatki konsumpcyjne: płace łącznie z wydatkami pochodnymi, żywność i umundurowanie. Stosunkowo mało środków, bo tylko 158 028 000 (4,59%), przeznaczono w tym czasie na technikę dla WOP²⁷ (zob. tabelę nr 3). Ta niewłaściwa struktura wydatków wymagała zmian. Na początku czerwca 1963 r. dowódca WOP powołał komisję²⁸, która opracować miała perspektywiczny program rozwo-

---

²⁶ ASG, sygn. 1407/6, k. 515-525; Notatka służbowa nr 0282 z 24.01.1962 r. dla dowódcy WOP.

²⁷ ASG, sygn. 1572/12, k. 6; Plan finansowy WOP na lata 1961-1965.

²⁸ Komisja w składzie: płk Feliks Stramik – przewodniczący oraz członkowie – ppłk Edward Tarała, ppłk Zenon Jackiewicz, ppłk Tadeusz Góra, ppłk Marian Ciempiel i mjr Dionizy Dąbrowski do 15.10.1963 r. zakończyć miała prace, a do 30.10.1963 r.

ju WOP w latach 1964–1970. Jego założeniem było dalsze, systematyczne dostosowywanie założeń operacyjnych i struktury organizacyjnej Wojsk Ochrony Pogranicza do przewidywanego rozwoju sytuacji polityczno–operacyjnej na poszczególnych odcinkach granicy PRL, z jednoczesnym uwzględnieniem potrzeb związanych z postępowaniem technicznym, koniecznością stałego podnoszenia poziomu wyszkolenia i sprawności zawodowej żołnierzy oraz gotowości bojowej jednostek.²⁹ Myślą przewodnią planu, który 28 kwietnia 1964 r. rozpatrywano na Kolegium MSW oraz wstępnie przekonsultowano z zainteresowanymi pionami MSW, jak też aprobowano przez dowódcę Wojsk Wewnętrznych, było stopniowe przekształcanie Wojsk Ochrony Pogranicza w wyspecjalizowaną formację zawodową. Skupiałaby się ona wyłącznie na zadaniach ochrony granicy, zastępując dotychczasowe wojskowe metody działań zbliżonymi do stosowanych w pracy organów bezpieczeństwa i MO. Zrezygnowałaby ona także z zadań o charakterze militarno–obronnym. Zasadniczym celem jaki planowano osiągnąć po przeprowadzeniu zmian, w wyniku zdjęcia z granic między państwami socjalistycznymi wojska, miał być „poważny efekt polityczny” oraz ściślejsze powiązanie organów ochrony granicy z innymi pionami MSW – szczególnie z SB i MO, a także bardziej efektywne i jednocześnie oszczędniejsze wykorzystywanie sił i środków tego resortu. Realizacja planu przebiegać miała następująco:

- przekształcanie jednostek WOP na wschodzie i południu w jednostki złożone wyłącznie z zawodowych funkcjonariuszy z zachowaniem statusu wojskowego do roku 1970,
- niewielkie rozrzedzenie sił wojskowych ochraniających granicę zachodnią,
- utrzymanie do 1970 r. bez zmian zorganizowanego w 1964 r. systemu ochrony granicy morskiej,
- całkowitą likwidację batalionowego szczebla dowodzenia na zachodniej granicy,

---

jej przewodniczący miał przedstawić dowódcy WOP opracowany projekt; ASG, sygn. 1407/2, k. 53; Zarządzenie dowódcy WOP nr pf 103 z 4.06.1963.

²⁹ ASG, sygn. 1611/72, k. 14; Notatka służbowa w sprawie propozycji perspektyw rozwojowych WOP w latach 1964–1970 (pismo nr 001598/I z 14.11.1963 r.).

- skorygowanie – stosownie do nowych potrzeb – etatów szkół oraz obowiązujących w nich programów nauczania,
- całkowite zwolnienie jednostek WOP ochraniających wschodnią i południową granicę ze wszystkich zadań mobilizacyjnych, a po zorganizowaniu tych jednostek ustalenie dla nich nowych zadań, dostosowanych do możliwości i zmienionej roli w ogólnej strukturze OTK,
- przygotowanie warunków do podobnego przekształcenia w latach 1970–1975 również pozostałych jednostek WOP ochraniających granicę zachodnią i morską oraz wyłączenie w perspektywie całej formacji ze składu Wojsk Wewnętrznych.

Po zrealizowaniu do 1970 r. przedstawionych propozycji etat WOP zmniejszyłby się o 30,4% i wynosiłby 17141 wojskowych (1 stycznia 1965 r. WOP liczyły 24641 etatów). Zwiad liczyłby 42,7%, służby: techniczne 11,7%, morska 7,1%, a pozostałe 38,5%. Przeprowadzone zmiany przynieść miały rocznie oszczędności w wysokości 123–124 mln zł.³⁰ Projekt opracowanych zmian organizacyjnych WOP był niezwykle interesujący. Dotąd nie podjęto próby tak gruntownych przekształceń Wojsk Ochrony Pogranicza. Dotychczas dążono do usprawniania formacji w ramach istniejącego układu funkcjonalnego. Nowe propozycje zamierzały go zmienić. Do ochrony granic Polski powstać miała w miejsce wojskowej formacja policyjna, wykorzystująca operacyjno-rozpoznawcze procedury działań. Wydaje się, że na takie zmiany z wielu względów było jeszcze za wcześnie. Jedną z nich – jak się wydaje – było wpisanie WOP w program przygotowań do wojny.³¹

---

³⁰ ASG, sygn. 1611/72, k. 83-109; Pismo dowódcy WOP nr 00140/II z 9.02.1965 r. do dowódcy Wojsk Wewnętrznych wraz z załączonym „Planem zmian organizacyjnych w WOP w latach 1965-1970”.

³¹ Struktura organizacyjna WOP jako formacji wojskowej – według dowództwa WOP – wynikała głównie z następujących czynników:

- z określonych reguł organizacyjnych obowiązujących w Siłach Zbrojnych,
- z wymagań, jakie postawiono przed organami WOP w zakresie ochrony granicy,
- z zadań, jakie postawiono przed formacją na wypadek zagrożenia wojną i wojny.

Odejście od wojskowej struktury WOP i możliwość stopniowego przekształcania ich w formację zawodową typu policyjnego, uzależniono od zmiany szeregu podstawowych założeń operacyjnych, na których oparto działalność służbową. W tym celu należało:

Wojska Ochrony Pogranicza, oprócz ochrony granicy państwowej w okresie zagrożenia i wojny, realizować miały zadania mobilizacyjne. Stan osobowy WOP w okresie „W” (N+1) zwiększyć się miał o 50,5% i łącznie wynosić 49015 żołnierzy. Na potrzeby Ministerstwa Obrony Narodowej zmobilizować miano: trzy brygady WSW Armii i jedną brygadę WSW Frontu oraz Komendę Garnizonu w Nowym Sączu. Do dyspozycji Pomorskiego Okręgu Wojskowego przekazać miano 15 Bałtycką i 16 Kaszubską Brygadę WOP. Marynarka Wojenna otrzymać miała: Szefostwo Służby Morskiej WOP, SSM WOP oraz trzy Dywizjony Okrętów Pogranicza, a Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrznego – SELR WOP. Ponadto WOP utworzyć miały cztery jednostki zapasowe: 1, 2 i 3 Zapasowy Batalion WOP i Zapasowy Batalion Łączności WOP³² (zestawienie stanów osobowych prezentuje tabela nr 4).

Przeprowadzone od początku istnienia WOP zmiany organizacyjne – według Dowództwa WOP – były wyrazem „narzuconej przez życie konieczności” stałego dostosowywania form i sposobów ochrony granicy

- 1) zwolnić WOP z wszelkich zadań mobilizacyjnych realizowanych przez nie na rzecz innych formacji;
- 2) zawęzić zadania WOP na wypadek wojny wyłącznie do zadań ochrony granicy i współdziałania z organami OTK w strefie nadgranicznej, by ograniczyć powstawanie rozpiętości stanów osobowych okresu „P” i „W”, a poprzez to uniezależnić kształtowanie struktury organizacyjnej od konieczności zachowania stosunkowo szerokiej bazy mobilizacyjnej;
- 3) przekazać ochronę granicy morskiej (za wyjątkiem portów) Marynarce Wojennej; dowództwo MW musiałyby zorganizować w Sztapie Głównym odpowiedni organ wyspecjalizowany do spraw ochrony granicy;
- 4) zastąpić ścisłą ochronę granicy dozorowaniem. Należało: zaprzestać wykorzystywania w ochronie granicy na lądzie wszelkich urządzeń służących do ujawniania nielegalnych przekroczeń granicy (sygnalizacja, pas kontrolny); zaprzestać organizowania pościgów z użyciem odwodów, za wyjątkiem granicy wschodniej przez stonę radziecką, jednak wykorzystując do tego odwody KBW i MO;

ASG, sygn. 1611/72, k. 136-137; Notatka służbowa płk. Feliksa Stramika nr 001895 z 20.08.1965 r. w sprawie warunków przekształcenia WOP w formację zawodową typu policyjnego.

³² ASG, sygn. 1611/68, k. 111-115; Notatka służbowa nr 00902 z 5.03.1964 r. w sprawie stanów osobowych oraz ilości oddziałów i pododdziałów WOP na stopie wojennej; ASG, sygn. 1611/68, k. 116-147; Zestawienie sił WOP na obszarze PRL według etatu „W” i „P” (pismo nr 00903 z 5.03.1964 r.).

do sytuacji ogólnej, lokalnych warunków oraz posiadanych możliwości. Względy natury politycznej (sąsiedztwo z „krajami socjalistycznymi”), a także nieskuteczność wojskowych form działania (np. w rejonach o dużym nasileniu ludności) skłoniły Dowództwo WOP do opracowania programu głębokich zmian organizacyjnych, zmierzających do przeformowania w ciągu kilku lat strażnic na granicy południowej w placówki kadrowe – ochraniające granicę systemem pośrednim (operacyjnym) przy ścisłej współpracy z ludnością pogranicza oraz organami SB i MO. Uwzględniając charakter zamierzeń operacyjnych Dowództwo WOP opracowało i przedłożyło Kolegium MSW projekt perspektywicznego planu rozwoju WOP w latach 1964–1970. Został on zaakceptowany na lata 1964–1965 oraz w części planowania materiałowo–finansowego również na rok 1966. Kolegium MSW poleciło także rozważyć możliwość przeformowania strażnic ochraniających zachodnią granicę w placówki kadrowe.³³

Postulowana głęboka reforma WOP przekształcająca je w formację policyjną, mimo początkowej akceptacji kierownictwa MSW i dowództwa Wojsk Wewnętrznych, ostatecznie nie została wdrożona do realizacji. „Polityczny” charakter zadań wykonywanych przez WOP oraz ścisłe powiązanie ich z organami resortu Spraw Wewnętrznych wynikające z konieczności współdziałania systematycznie przynosiło oszczędności bez zmniejszenia skuteczności ochrony granicy. Ciągła organizacyjna ewolucja tej formacji spowodowała, że jednostki WOP straciły wojskową jednolitość organizacyjną, a niektóre z nich – oddziały na wschodniej granicy – stały się jednostkami o typowo milicyjnym charakterze. System oraz formy działań organów WOP zostały silnie zespolone z funkcjonowaniem struktur SB i MO województw przygranicznych. Służba zwiadu i kontroli ruchu granicznego wykonując bieżące zadania była również ściśle powiązana z wieloma komórkami resortu, a problematykę administracji granicznej rozwiązywano w ścisłej współpracy z centralnym i terenowym aparatem MSW. Przedstawione fakty

---

³³ ASG, sygn. 1611/72, k. 160-163; Notatka służbowa w sprawie realizacji perspektywicznego planu rozwoju WOP w latach 1964-1965 (załącznik nr 1 do pisma szefa Sztabu WOP nr 00682/I z 31.07.1965 r. do zastępcy Głównego Inspektora OT gen. bryg. B. Kuriaty).

oraz rachunek ekonomiczny skłoniły Dowództwo WOP do opracowania programu daleko idących zmian organizacyjnych. Zmierzaly one do przekształcenia w ciągu kilku lat Wojsk Ochrony Pogranicza w zawodową, policyjną formację.³⁴ Były one także przesłanką potwierdzającą słuszność podjętej w 1948 r. decyzji, aby ochronę granic podporządkować MSW. Ostateczne rozstrzygnięcia z zarządzenia prezesa Rady Ministrów nr 41 z 24 czerwca 1965 r. dzieliły spójny organizacyjnie, funkcjonujący przez 20 lat system ochrony granic. Na podstawie tego zarządzenia 1 lipca 1965 r. do MON przeszło 23064 wojskowych WOP i 629 pracowników cywilnych, a w MSW pozostało 1631 wojskowych (6,6%) i 39 pracowników.³⁵

Rok 1965 był przełomowy dla omawianej formacji. Z jednej strony zamykał on bogaty w wydarzenia i doświadczenia 20-letni okres w historii Wojsk Ochrony Pogranicza. Z drugiej – po 17 latach, z niejasnych przyczyn, wojska te ponownie wracały do Ministerstwa Obrony Narodowej. Motywowanie tego potrzebą ujednoczenia struktury organizacyjnej i systemu dowodzenia Sił Zbrojnych PRL nadal budzi wiele wątpliwości co do słuszności podjętych decyzji.

---

³⁴ Ochronę granicy lądowej, wszystkich przejść granicznych i portów dowództwo WOP planowało powierzyć nowo utworzonej i pozostającej w ramach MSW zawodowej Straży Granicznej. Liczyć ona miała: 1659 oficerów (z tego 506 w służbie KRG), 2891 mundurowych funkcjonariuszy zawodowych (778 – w KRG) oraz 460 pracowników niemundurowych (130 w KRG). Limity etatowe, które w różnych opracowaniach różnią się nieznacznie, obsada kadrowa oraz niezbędne środki materiałowo-techniczne potrzebne do sformowania Straży Granicznej zamierzano pokryć ze środków posiadanych przez WOP. Ochronę wybrzeża morskiego – za wyjątkiem portów – zamierzano przekazać Marynarce Wojennej. Otrzymała ona miała od WOP nadmorskie jednostki (za wyjątkiem zwiadu i KRG). Łącznie do MW trafić miało etatów: 571 oficerskich, 420 podoficerów zawodowych, 4692 żołnierzy sł. zasadniczej i 104 pracowników cywilnych. MON po przekazaniu do MW jednostek WOP i sformowaniu Straży Granicznej otrzymać miał jeszcze: 1031 etatów oficerskich i 15258 etatów żołnierzy służby zasadniczej; ASG, sygn. 1611/72, k. 191-195; Pismo dowódcy WOP nr 00279/I z 18.03.1965 r. do dowódcy WW gen. bryg. T. Pietrzaka; T. Bielecki, F. Jarzyna, *Przed wydaniem nowej ustawy o granicach państwa i ich ochronie*, „Biuletyn Wojsk Ochrony Pogranicza”, Warszawa 1965, nr 1, s. 5-25 i nr 2, s. 183-219.

³⁵ ASG, sygn. 1611/69, k. 203-208; Wykaz jednostek WOP (pismo nr 00624/I z 8.07.1965 r.).

Tabela nr 1

Zestawienie stanu etatowego Wojsk Ochrony Pogranicza
(stan na 1 grudnia 1951 r.)

Lp.	Nazwa Jednostki	Stan osobowy							Razem wojskowych
		Oficerów	Podoficerów	Podoficerów			Szeregowych	Elewów	
				Zawod.	St. Zasad.	Razem			
1.	Dowództwo	227		53	29	82	28		337
2.	Węzeł łączności DWOP	7		15	17	32	42		81
3.	OS WOP	243	640	153	46	199	123		1205
4.	Szkolenia i kursy	17	250			0		30	297
5.	SSM WOP	29		18	42	60	37	300	426
6.	Zakład Tresury Psów Sł.	10		19	94	113	34		157
7.	1 B WOP	91		71	100	171	514	89	865
8.	3 B WOP	216		179	257	436	1286	230	2168
9.	4 B WOP	302		244	358	602	1720	230	2854
10.	5 B WOP	229		180	245	425	1198	230	2082
11.	8 B WOP	236		181	244	425	1174	230	2065
12.	9 B WOP	232		169	223	392	1031	118	1773
13.	12 B WOP	342		293	410	703	1736	230	3011
14.	15 B WOP	207		197	239	436	1051	230	1924
15.	16 B WOP	308		319	396	715	1546	230	2799
16.	19 B WOP	150		123	132	255	511	118	1034
17.	22 B WOP	210		169	189	358	801	118	1487
18.	23 B WOP	204		157	190	347	861	118	1530
19.	26 B WOP	203		151	210	361	948	118	1630
20.	GPK Okęcie	5		1	2	3	12		20
	Ogółem	3468	890	2692	3423	6115	14653	2619	27745

Źródło: ASG, sygn. 1611/72, k. 259 i 280.

Tabela nr 2

Struktura etatowa jednostek Wojsk Ochrony Pogranicza
(stan na 1 czerwca 1952 r.)

Nazwa jednostki OP	Numer etatu	Liczba etatów	
		wojskowych	prac. cywilnych
Dowództwo WOP	346/1	505	54
3 B WOP	352/1	2475	20
4 B WOP	352/2	3632	28
5 B WOP	352/3	2411	23
8 B WOP	352/4	2668	24
9 B WOP	352/5	2423	27
12 B WOP	352/6	3903	33
15 B WOP	352/7	2350	22
16 B WOP	352/8	3775	28
19 B WOP	352/9	991	1734
22 B WOP	352/10	1627	19
23 B WOP	352/11	1643	22
26 B WOP	352/12	2363	23
OS WOP	348/1	1194	32
Kurs oficerów politycznych WOP przy OS WOP	348/6	137	–
Kurs oficerów zwiadu WOP przy OS WOP	348/5	130	–
SSM WOP	348/2	470	2
Zakład Tresury i Hodowli Psów Służbowych WOP	348/4	156	–
GPK WOP Warszawa Okęcie	358/1	34	2
Szkoła podoficerów Łączności WOP	348/3	474	2
Baza Remontów i Technicznego Zaopatrzenia Okrętów i Kutrów WOP	350/1	97	11
Razem		33458	389

Źródło: Opracowanie własne na podstawie ASG, sygn. 237/6, k. 46-50.

Tabela nr 3

Struktura etatowa jednostek Wojsk Ochrony Pogranicza
(stan na 1 czerwca 1952 r.)

Wyszczególnienie	Wartość planowanych wydatków na lata 1961 - 1965			%
	Zaopatrzenie bieżące	Zapasy niena- ruszalny	Razem	
I Grupa [A]				
Sprzęt uzbrojenia	64960	6465	71425	2,08
Sprzęt lotniczy	26380	0	26380	0,77
Sprzęt inżynieryjno- -saperski	4404	3801	8205	0,24
Sprzęt obrony przeciwchem.	9702	11641	21343	0,62
Sprzęt łączności	21274	7161	28435	0,83
Sprzęt samochodowy	0	2240	2240	0,07
Razem	126720	31308	158028	4,59
II Inne wydatki				
Place	873176	0	873176	25,38
Pochodne do plac	94676	0	94676	2,75
Nagrody i zapomogi	32885	0	32885	0,96
Podróże służbowe	93058	0	93058	2,70
Żywność	759955	11880	771835	22,43
Umundurowanie	413018	13245	426263	12,39
Transport	212771	3516	216287	6,29
Sprzęt kwaterunkowy	114800	0	114800	3,34
Uzbrojenie	19700	175	19875	0,58
Remonty	192990	0	192990	5,61
Socjalne	3150	0	3150	0,09
Medyczne	0	652	652	0,02
Szkolenie	17580	0	17580	0,51
Kultura	29705	0	29705	0,86
Łączność	37036	0	37036	1,08
Specjalne	345202	0	345202	10,03
Zadania wyodrębnione	13425	0	13425	0,39
RAZEM	3253127	29468	3282595	95,41
Grupa A	126720	31308	158028	4,59
OGÓLEM	3379847	60776	3440623	100,00

Źródło: Opracowanie własne na podstawie ASG, sygn. 1572/12, k. 6.

Tabela nr 4

Zestawienie stanów osobowych oraz ilości oddziałów
i pododdziałów WOP na stopie wojennej
(dane z 1.03.1964 r.)

1. Ilość oddziałów (pododdziałów):
  - a) ogółem oddziałów (pododdziałów):
    - brygad - 8
    - oddziałów - 4
    - batalionów (w tym batalionów portowych) - 26
    - strażnic - 157
    - placówek i GPK - 49 i 22
  - b) oddziałów (pododdziałów) wg brygad:

Lp.	Nazwa oddziału (pododdziału)	Ilość			
		batalion	strażnica	placówka	GPK
1	3 Karpacka B WOP	3	10	10	2
2	4 Górnśląska B WOP	4	28	2	2
3	5 Sudecka B WOP	3	26	-	2
4	8 Łużycka B WOP	4	28	-	3
5	9 Lubuska B WOP	3	20	-	5
6	12 Pomorska B WOP	2	19	-	1
7	15 Bałtycka B WOP	4	19	-	1
8	16 Kaszubska B WOP	1	7	2	1
9	Sam. Batalion Portowy Gdynia	1	-	-	-
10	19 Kętrzyński O WOP	-	-	6	-
11	22 Białostocki O WOP	-	-	7	1
12	23 Chełmski O WOP	-	-	8	2
13	26 Przemyski O WOP	-	-	6	1
14	GPK Centralnego portu Lot. Warszawa	-	-	-	1
	Razem	25 + 1	157	41 + 8	22

2. **Stany osobowe wg granic:**
  - Zach. (12, 9 i 8 B WOP)
  - Morska (sam batalion portowy Gdynia)
  - Południowa (5, 4 i 3 B WOP)
  - Wschodnia (26, 23, 22, 19 O WOP)

Razem

Oficerów	Podofic.	Szer.	Razem
1175	2157	9171	12503
49	70	299	418
1190	1981	8144	11315
724	993	4429	6146
3138	5201	22043	30382

3. **Jednostki zapasowe**

1. Zapasowy Batalion WOP
2. Zapasowy Batalion WOP
3. Zapasowy Batalion WOP
- Zapasowy Batalion Łączności WOP

39	79	414	532
44	83	459	586
45	103	435	583
41	54	261	356
169	319	1569	2057

Razem

4. **Pozostałe oddziały (pododdziały)**

- D WOP
- Batalion Łączności WOP
- Batalion Osłony D WOP
- Kompania Samochodowa D WOP
- OS WOP
- Archiwum WOP
- ZTPSŁ WOP
- GPK WOP Centralny Port Lot. Warszawa

243	61	62	366
24	58	245	327
15	46	177	238
5	20	55	80
139	127	274/648	1188
2	4	1	7
10	24	90	124
14	11	7	32
452	351	1559	2362

Razem

5. **Jednostki i pododdziały przekazywane przez WOP w czasie "W":**

A. Do dyspozycji POW; w czasie N + 1

- 15 B B WOP
- 16 K B WOP

341	668	2715	3724
192	344	1386	1922
533	1012	4101	5646

Razem

2 brygady; 5 batalionów,
26 strażnic, 2 placówki, 2 GPK

B. **Do dyspozycji MW**

- Szefostwo Służby Morskiej
- SSM WOP
- DOP Gdańsk - Westerplatte
- DOP Kołobrzeg
- DOP Świnoujście

Oficerów	Podofic.	Mar.	Razem
38	21	32	91
43	40	401	484
41	205	226	472
54	153	176	383
24	97	93	214
200	516	928	1644

Razem

C. **Do dyspozycji KBW**

- SELR WOP

52	108	125	285
----	-----	-----	-----

6. **Jednostki mobilizowane przez WOP w czasie "W"**

- 7 Brygada WSW Armii
- 10 Brygada WSW Armii
- 13 Brygada WSW Armii
- 14 Brygada WSW Frontu
- Komenda Garnizonu Nowy Sącz

107	316	1068	1491
107	316	1068	1491
107	316	1068	1491
124	447	1554	2125
6	9	26	41
451	1404	4784	6639

Razem

7. **Stany osobowe w okresie "W" kształtować się będą następująco:**

- zostanie zmobilizowanych
- zostanie przekazanych do MON
% stanu zmobilizowanych
- zostanie przekazanych do MW
% stanu zmobilizowanych
- zostanie przekazanych do POW
% stanu zmobilizowanych
- zostanie przekazanych do KBW
% stanu zmobilizowanych
- pozostanie w WOP
% stanu zmobilizowanych

4995	8911	35109	49015
451	1404	4784	6639
9	15,7	13,6	13,5
200	516	928	1644
4	5,8	2,6	3,4
533	1012	4101	5646
10,7	11,4	11,7	11,5
52	108	125	285
1	1,2	0,4	0,6
3759	5871	25171	34801
75,3	65,9	71,7	71

Źródło: ASG, sygn. 1611/68, k. 111 - 115.

Goryński Grzegorz; Rola, miejsce i zadania Wojsk Ochrony Pogranicza w strukturze Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego (1949-1954) i Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (1955-1965), cz. II, w: Problemy Ochrony Granic. Biuletyn nr 12 (2000), s. 43 - 68.